

IJTIMOYIY TARAQQIYOTDA INSON OMILINING AHAMIYATI

Alimova Inobat Safarboy qizi

Jizzax politexnika institute talabasi

Xoliqov Davlat

Jizzax politexnika institute o'qituvchisi

Annotatsiya: ushbu maqolada ijtimoiy taraqqiyotda inson omilining ahamiyati hamda inson omili tushunchasining mazmuni haqida ma'lumotlar o'rin olgan.

Kalit so'zlar: inson omili, taraqqiyot. Ijtimoiy hayot, shaxsiy omil, iqtisod, siyosat, huquq, axloq

Bugungi kunda ilmiy hamjamiyat insonni turli xil ijtimoiy jarayonlarning rivojlanishiga faol ta'sir ko'rsatishga qodir kuch sifatidagi tushunchasiga tobora ko'proq murojaat qilmoqda. Ilmiy bilishda inson faoliyatining mantiqiy va gnoseologik talqini an'anaviy tarzda: "shaxsiy omil", "inson omili" kabi iboralarda amalga oshirilgan bo'lsa, bugungi kunda falsafiy va sotsiologik maqola hamda asarlarda "antropologik omil" tushunchasi uchraydi.

Insonning ijtimoiy hayotdagi o'rnini sintetik tarzda ifodalashga intilish inson salohiyati tushunchasida o'z ifodasini topgan. Ushbu iboralarning paydo bo'lishining uslubiy shartlari va inson va texnologiya o'rtasidagi o'zaro ta'sirni aks ettirishda ko'rib chiqilayotgan tushunchalarning roli haqida savol tug'iladi.

Ijtimoiy-gumanitar adabiyotlarda shaxsning ijtimoiy hayotning turli sohalarida faoliyat subyekti sifatidagi roli odatda "inson omili" deb ataladi. Bu bir qator uslubiy savollarni tug'diradi - qanday shaxs faoliyat sub'ekti bo'lishi mumkin? Insonning qaysi fazilatlarini uni bu rolni o'ynashga qodir qiladi? Inson omilini tushunishni bir kishining faoliyatiga qisqartirish mumkinmi?

Amaliyot shuni ko'rsatadiki, "inson omili" muammosi inson xulq-atvorining tabiiy qonuniyatlari, uning hayotining turli sharoitlarida insonga ta'sirining sabab-oqibat munosabatlari to'g'risida yetarli ma'lumotga ega emasligidadir. "Inson omili" tushunchasining aniq ta'rifining yo'qligi, inson omilining ijtimoiy jarayonlarga, shu jumladan texnik faoliyat xavfsizligiga ta'sirini miqdoriy baholash va hisobga olish metodologiyasi hisoblanadi.

"Inson omillari" atamasi Amerikaning "inson omillari muhandisligi" (human factors engineering) iborasining soʻzma-soʻz tarjimai va qisqartmasi natijasida paydo boʻlgan. Ushbu iboraning asl maʼnosi shaxsning voqelikni oʻzgartirishdagi faol rolini taʼkidlashda, shaxsni uning faoliyati tuzilmalariga sinkretik ravishda kiritilgan ijodiy oʻzgartiruvchi kuch sifatida koʻrib chiqishdan iborat. Bizning fikrimizcha, inson omili haqidagi nutq post-klassik boʻlmagan fanda ilmiy bilimlarning barcha elementlarini: iqtisod, siyosat, huquq, axloq va boshqa sohalaridagi munosabatlar ijtimoiy hayotda jamlangan antropologizatsiya paradigmasiga muvofiq ishlab chiqilishi kerak, bu esa shaxsni atrofidagi ob'ektlar, aloqalar va munosabatlarning asosiy figurasi sifatida belgilashni talab qiladi. Ushbu paradigma sub'ektning jamiyatda faoliyat koʻrsatish imkoniyatlarini va ularni amalga oshirish shartlarini belgilovchi insoniy xususiyatlarning umumiylikini oʻrganish orqali jamiyatning turli sohalaridagi faoliyatiga kompleks yondashuvni nazarda tutadi.

30-yillarning boshlarida iqtisodiy ishlab chiqarish faoliyati sub'ekti sifatida inson faoliyati muammosining ijtimoiy va iqtisodiy jihatdan muhim ilmiy rivojlanishi amalga oshirildi. Oʻtgan asrda Chikago maktabi olimlari "inson munosabatlari" nazariyasini shakllantirish davrida, bu yerda mohiyatiga koʻra, ijtimoiy bilimlarda birinchi marta ishlab chiqarish jarayonida ijtimoiy-psixologik parametrlarning roli empirik va nazariy jihatdan asoslangan. (E. Mayo, D. Makgregor, A. Maslou va boshqalar.)⁵³.

Shaxs faoliyati maʼnaviy faoliyat sub'ekti sifatida nemis klassik falsafasida koʻrib chiqilib, shaxsning bilish qobiliyatlarini tahlil qilishga qaratilgan. Klassik falsafani shaxsning xususiyatlari va uning moddiy ishlab chiqarish faoliyati tuzilmalari oʻrtasidagi bogʻliqlik masalasi qiziqirmadi.

1928 yilda Chikago maktabining asoschilaridan biri V.Tomas oʻzining fundamental tezisini shunday shakllantirgan edi: "Agar odamlar vaziyatlarni haqiqiy deb taʼriflasalar, demak, ular oʻz natijalarida haqiqiydir"⁵⁴

Insonlar nima deb oʻylashlari va bu ularning qilayotgan ishlariga qanday taʼsir qilishi muhimligiga eʼtibor qaratildi. Keling, shaxsning mulkning yaxlitligi sifatida nimani ifodalashi va ular uning qilgan ishiga qanday taʼsir qilishining ahamiyatini qoʻshaylik. Shunday qilib, sotsiologiyada makrojarayonlarni oʻrganishdan mikrojaradagi ob'ektlar - individlar va kichik guruhlar faoliyatini

⁵³ Garanina O.D. Human factor on context of human potential conception. Журнал Научный вестник Московского государственного технического университета гражданской авиации. 2009

⁵⁴ Ritzer J. Zamonaviy sotsiologik nazariyalar. 5-nashr. - M.: Piter, 2002 yil.

o'rganishga o'tish amalga oshirildi. E.Mayo ishlab chiqarish jarayonida inson omilini minimallashtirishga qarshi chiqib, boshqaruvning byurokratik shakli samaradorligini tanqid qildi va ishchiga "ijtimoiy-psixologik mavjudot" sifatida munosabatda bo'lish usullarini joriy etish vazifasini ilgari surdi. Besh yil davomida Western Electric zavodida o'tkazilgan tajribalarda Garvard universiteti olimlari mehnat unumdorligiga nafaqat texnik va iqtisodiy, balki ijtimoiy-psixologik omillar (guruhning birlashishi, boshqaruv bilan munosabatlar, ish joyidagi qulay muhit, ishdan qoniqish va boshqalar) ham ta'sir qilishini isbotladilar. Chikagodagi "inson munosabatlari" maktabi metodologiyasi doirasida olib borilgan sotsiologik tadqiqotlar ushbu muammoning bir qator muhim jihatlari bo'yicha ijtimoiy va gumanitar fanlarning an'anaviy qarashlarini qayta ko'rib chiqish zaruriyatini keltirib chiqardi.

Yevropa falsafasi, sotsiologiyasi va iqtisod fanida dastlab ishlab chiqarish jarayonining samaradorligini oshirish muammolarini hal qilish bilan bog'liq holda o'rganilgan inson omili muammosi yanada kengroq izoh oldi va ishlab chiqarish sohasidan ijtimoiy-iqtisodiy sohaga o'tdi. Qayta qurish mafkurasining kontseptual qoidalari bilan bog'liq bo'lgan o'sha davr faylasuflari insonga ijtimoiy hayotning barcha jarayonlariga faol ta'sir ko'rsatishga qodir bo'lgan maxsus ob'ekt sifatida murojaat qildilar. Mamlakat taraqqiyotini jadallashtirishning zaruriy sharti sifatida inson omilini faollashtirish haqidagi shior qayta qurish davrining asosiy g'oyalardan biri edi.

Jamiyatning asosiy ishlab chiqaruvchi kuchi sifatida shaxsni shakllantirish va undan samarali foydalanish masalalari, mehnatning mazmuni va tabiati muammolari, shaxsni har tomonlama rivojlantirishning iqtisodiy jihatlari ichki ijtimoiy-iqtisodiy tadqiqotlar va muhokama mavzusi bo'ldi. Ushbu munozaralar natijasida inson omilini talqin qilishda ikki yondashuv rivojlanganligi, bu atamaning keng va tor tushunchasi haqida gapirishga imkon berganligi ma'lum bo'ldi. Keng ma'noda inson omili - bu ijtimoiy-gumanitar fanlarda motivatsiya, qadriyatlar tizimi, inson mavjudligining moddiy va ma'naviy sharoitlari bilan bog'liq ijtimoiy taraqqiyot samaradorligiga hal qiluvchi ta'sir ko'rsatadigan ta'sirlar majmuini tavsiflash uchun ishlatiladigan tushuncha. Akademik T.I.Zaslavskaya ta'kidlaganidek, inson omili "turli pozitsiyalarni egallagan, faoliyati va o'zaro ta'siri jamiyatning ilg'or rivojlanishini ta'minlovchi o'zaro ta'sir qiluvchi sinflar, qatlamlar va guruhlar tizimi"dir. Boshqacha qilib aytganda, inson omili insonni ko'p jihatdan

ochib beradi: mehnatkash sifatida, fuqaro va oila boshlig'i sifatida, uning his-tuyg'ulari va fikrlarining barcha xilma-xilligida shaxs sifatida⁵⁵

Tor ma'noda "inson omili" tushunchasi inson hayotining muayyan sohalarida odamlarning funktsional faolligini qamrab oladi. Tadqiqotchilar inson omilining quyidagi tarkibiy qismlarini ko'rib chiqadilar:

- 1) shaxsning kasbiy va umumiy tayyorgarlik darajasi;
- 2) ishchi kuchining malaka darajasi;
- 3) ijtimoiy faoliyat;
- 4) ishlab chiqarish tashabbusi;
- 5) fuqarolik javobgarligi;
- 6) xodimning salomatlik holati, jismoniy tayyorgarligi⁵⁶

Texnik bilimlarda inson omili asosan turli xil texnik tizimlarning xavfsizlik muammolari kontekstida o'rganiladi va ergatik faoliyat davomida ularning o'zaro ta'sirining o'ziga xos sharoitlarida namoyon bo'ladigan odam va texnik qurilma o'rtasidagi bog'liqlikning ajralmas xususiyatlarini bildiradi. tizimi. Ko'p darajada ular tizimdagi shaxsning pozitsiyasi va funktsiyalari bilan belgilanadi. Shunday qilib, "inson omili", tor ma'noda, "inson-texnik" tizimning resursi sifatida gapirish mumkin. Doimiy, faol ishlab chiqarishda odam bajaruvchi, ishlab chiqaruvchi ishchiga aylanadi.

Zamonaviy adabiyotda inson xususiyatlarining umumiylikni resurs deb hisoblaydigan yondashuvlar salbiy baholanadi. B.G. Yudinining ta'kidlashicha, bu yondashuvlarda insoniy fazilatlarini hisobga olish istagi ishlab chiqarish, ijtimoiy, texnik va boshqa tizimlarning faoliyatini takomillashtirish, ularning nazorat qilish qobiliyatini oshirish mulohazalari bilan bog'liq.

Ammo ularning cheklanganligi, uning fikriga ko'ra, bu yerda odam faqat ushbu tizimlarga nisbatan harakat qiladi va ularga qandaydir tarzda iste'mol qilinadigan, ishlab chiqarish yoki ijtimoiy amaliyot jarayonlarida qo'llaniladigan narsa sifatida qo'shiladi.

B.G.Yudinining fikricha, inson potentsiali tushunchasi insonni ham resurs, ham kapital sifatida tushunishni o'z ichiga oladi, lekin shu bilan birga u insonning ichki qiymati g'oyasini aks ettirishga imkon beradi⁵⁷

Biz "inson salohiyati" tushunchasining uslubiy ahamiyatini aynan shaxsni rivojlanish va o'zgarishga qodir ochiq mavjudot sifatida talqin qilishda ko'ramiz. Shuningdek, insonning imkoniyatlarini turli darajada ochib berish va amalga

⁵⁵ Zaslavskaya T.I., Ryvkina R.V. Jamoat hayoti sotsiologiyasi: Nazariy insholar. - Novosibirsk: Fan, 1991 yil.

⁵⁶ Bueva L.P. Inson omili: yangi fikrlash va yangi harakat. - M.: Bilim, 1988 yil.

⁵⁷ Inson salohiyati Rossiyada muhim resurs sifatida / Ed. I.T. Frolova. - M.: IFRAN, 2007 yil.

oshirish muhim ahamiyatga ega. Insonga bunday yondashish maxsus texnika fanlarida inson omilini o'rganish uchun katta ahamiyatga ega, chunki u nazariy va amaliy tahlilda nafaqat umuminsoniy zarur, balki individual-maxsus inson makonini ham o'z ichiga oladi. harakatga qaratilgan. Inson potentsiali deganda insonning biologik (sog'lig'i), ma'naviy (ta'lim) va ijtimoiy fazilatlari (turmush darajasi) barchasida rivojlanishini tavsiflovchi pozitsiyalar tizimi tushuniladi. Biroq, o'z-o'zidan bu ko'rsatkichlar, aytganda, inson hayoti uchun mumkin bo'lgan potentsial xususiyatga ega. Ular namoyon bo'lishi mumkin (agar buning uchun ma'lum sharoitlar yaratilgan bo'lsa) yoki ularni hech qachon da'vo qilib bo'lmaydi. Inson salohiyati sifatlarining qadriyati shundan iboratki, ular inson omili sifatida faoliyat ko'rsatishi mumkin, ya'ni shaxs nafaqat potentsial sifatida, balki shu potentsialdan foydalangan holda harakat subyekti sifatida ham ko'rib chiqiladi. Bunda inson salohiyati va inson omili tushunchalari o'rtasidagi bog'liqlik chizig'i "imkoniyat-reallik" falsafiy kategoriyalarining dispozitsiyasida topiladi.

Biz O.A.Belenkovaning fikriga qo'shilamiz, unga ko'ra, ijtimoiy amaliyotda inson o'zini ma'lum bir ijtimoiy hamjamiyatning a'zosi sifatida anglashiga qaramay, uning faoliyati doimo o'ziga xos umumiy xususiyatlarni namoyon qiladi. Antropologik omil ostida ko'rsatilgan muallif ijtimoiy va amaliy faoliyatda o'zini namoyon qiladigan, ijtimoiy jarayonlarning mazmuni va maqsadli yo'nalishini belgilaydigan muhim (ishlab chiqaruvchi) kuchlari faoliyat sub'ektlarini (alohida shaxslar va ijtimoiy guruhlar) tushunadi⁵⁸.

Shunday qilib, inson omilining ma'nosi va mazmunini uslubiy tahlil qilish zamonaviy ijtimoiy-gumanitar va texnik bilimlarda uni talqin qilishning o'zgaruvchanligini ko'rsatdi. Inson omilining chuqur ma'nosi uning ijodiy va funksional tomonlarining birligidadir. Ijodiy jihat shundan dalolat beradiki, inson o'z faoliyatida doimo faol shaxs sifatida harakat qiladi, o'zining ijodiy salohiyatini ro'yobga chiqaradi, o'zining ichki dunyosi boyliklarini yaratilgan moddiy va ma'naviy ijtimoiy tuzilmalarda mujassamlashtiradi. Boshqa tomondan, inson o'zi yaratgan narsalarga xizmat qilishga, ularning ajralmas qismi sifatida ishlashga chaqiriladi. Texnologiyada qayd etilgan ikkitomonlama ayniqsa yaqqol namoyon bo'ladi, shuning uchun texnologiya bilan bog'liq bo'lgan har qanday noxush hodisa yuz berganda, inson va texnik tarkibiy qismlarning mosligini, insonning ijodiy va funksional xususiyatlarini hisobga olish kerak.

Shaxsiy xususiyatlarni, kasbning tuzilishini, mehnat sharoitlari xususiyatlarini har tomonlama o'rganish vazifasi birinchi o'ringa chiqadi.

⁵⁸ Belenkova O.A. Ijtimoiy ishlab chiqarishning ijtimoiy-iqtisodiy sohasida ijtimoiy boshqaruvning antropologik omili. - Ufa, 2003 yil.

Texnologiyani loyihalashda, shuningdek, odamlar faoliyatini tashkil etish, mazmuni va sharoitlarida shaxsning kasbiy, fiziologik, psixologik va ijtimoiy imkoniyatlari va cheklovlariga e'tibor bermaslik inson uchun zararli bo'lgan salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Abdurazakov, M. M. (2015). Personality of the teacher: from computer literacy to professionalism and ICT competencies. Computer science and education, 7 (266), 62-65.
2. Korotnikov Yu. G. (2015). Theoret
2. Barulin V.S. Ijtimoiy-falsafiy antropologiya. – M.: Akademik loyiha, 2007 yil.
3. Belenkova O.A. Ijtimoiy ishlab chiqarishning ijtimoiy-iqtisodiy sohasida ijtimoiy boshqaruvning antropologik omili. - Ufa, 2003 yil.
4. Bueva L.P. Inson omili: yangi fikrlash va yangi harakat. – M.: Bilim, 1988 yil.
5. Frolova.I.T. Inson salohiyati Rossiyada muhim resurs sifatida - M.: IFRAN, 2007 yil.

"Innovations in Science and Technologies"